

Similarities and Differences between the Romanian and Serbian Proverbs. Vuk Stefanovic Karadzic and Anton Pann

Similitudini și diferențe dintre proverbele românești și sârbești. Vuk Stefanović Karadžić și Anton Pann

Virginia POPOVIĆ*

Universitatea din Novi Sad, Serbia

Facultatea de Filosofie, Departamentul de Românică

virginiapopovic@yahoo.com

Abstract

Sayings and proverbs are the elements of spirit and wisdom of a people, represent the force of thought and metaphor, intelligence and spiritual wisdom, the power of observation, the truths of skills argumentation and to explore life, the power of language to express much in few words. From everything that exists in literary creation, a particular difficulty lies in translating sayings and proverbs from one language to another. From what has created in the whole literary work, a particular challenge is to translate the sayings and proverbs from one language to another. Romanian and Serbian reflects very well the virtues which are adapted to express sayings and proverbs, communicate more in a few words say more than what is said with words, if that partner has the satisfaction to decipher the intentions of the author. Both pickers' sayings, Vuk Karadzic and Anton Pann have desire as their collections through this remember the sayings and proverbs Serbian and Romanian, and contributed to their entry into our everyday language, and gave the magnitude and expressiveness.

Key words: *the contrastive paremiology, popular literature, Serbian proverbs, Romanian proverbs, language*

Cuvinte cheie: *paremiologie contrastivă, literatura populară, proverbe sârbești, proverbe românești, limbă*

„poporul are adesea dreptate în proverbele sale”
Voltaire

Zicătorile și proverbele sunt elemente ale spiritualității și înțelepciunii unui popor, reprezintă vigoarea gândului și a metaforei, inteligența și istețimea spiritului, puterea observației, iscusința în argumentarea și descoperirea adevărurilor despre viață, forța limbii de a exprima mult în cuvinte puține.

Din tot ce s-a creat pe plan literar, o dificultate aparte presupune traducerea zicătorilor și a proverbelor dintr-o limbă în alta. Ele, cel mai des nici nu se traduc, ci există corespondentul lor în altă limbă. Spre deosebire de zicători, proverbele se traduc mai ușor, pentru că fiecare poartă în sine o idee universală și bine încheată, care poate exista în mod independent. La multe popoare, pentru anumite situații din viață se pot găsi diferite zicători și proverbe cu sens similar, fapt vizibil prin comparația zicătorilor culese de Vuk Stefanović Karadžić (1787-1864), la sârbi și de Anton Pann

* Lucrarea este realizată în cadrul proiectului *Jeziци i kulture u vremenu i prostoru*, nr. proiect 178002, finanțat de Ministerul de Învățământ și Știință, Serbia.

(1793, 1897-1854), la români. După numărul de zicători, după aspectul lor diferit, după originalitate, după spiritul inteligent de observație, dar și după expresivitate literară și lingvistică, după totalitatea punctelor de vedere asupra adevărilor vieții și după frumusețea informației, limbile sârbă și română se pot încadra între cele mai bogate din lume. Cei doi culegători de zicători, Vuk Karadžić și Anton Pann, au avut dorința ca prin culegerile lor să se păstreze în amintire zicătorile și proverbele poporului sârb și român și au contribuit la intrarea lor în limba noastră de toate zilele, dându-i splendoare și expresivitate. Aceste elemente paremiologice, ambele popoare le-au creat secole de-a rândul, îmbogățind și înfrumusețând limba lor. Limbile română și sârbă reflectă foarte bine virtuțile potrivite exprimării zicătorilor și proverbelor, comunică mult în puține cuvinte, zice mai mult decât se spune prin cuvinte, în așa fel încât interlocutorul are satisfacția de descifrare a intențiilor autorului.

Vuk Stefanović Karadžić, „creatorul limbii și literaturii sârbe moderne” și Anton Pann „cel care aparține fondului de aur al literaturii naționale” românești[1], un „adevărat Esop al literaturii noastre, chintesențiind înțelepciunea milenarei umanității răsăritene”[2], au lăsat o colecție bogată de maxime populare, o comoară de cugetări, care ne face mândri de profunda „cuminție” a neamului românesc[3] și (adaug eu) și sârbesc. La sârbi termenul de *proverb* este pentru prima dată folosit de Zaharia Orfelin, după aceea Dositej Obradović și Jovan Mušketrović iar cel care l-a făcut public, cel care l-a publicat pentru prima dată pe teritoriul sârbesc a fost Vuk Stefanović Karadžić în 1835. După însăși mărturia sa a început să le culegă din popor încă din 1814.

Vuk Karadžić în Cuvânt înainte la *Proverbele populare sârbești* a scris că în limba sârbă nu există termen pentru proverb ci se întrebuințază în sensul *štono ima riječ, štono stari vele* sau *štono babe kažu*, ce se poate traduce cu *ceea ce vorbesc bătrânii, ceea ce spun babele*. Pentru viitorii cumpărători ai cărții lui, Karadžić a scris că „prin proverb înțelegem nu numai înțelepciunea și cunoștințele unui popor ci ele arată, de asemenea și judecata și caracterul lui, dar multe dintre ele se lovesc de obiceiurile aceluia popor”. Anton Pann a realizat în *Povestea vorbei* o „adevărată comedie umană” [4]. Astfel că amândoi culegători de proverbe populare din Balcani, au vorbit în proverbele lor de „cusururi, minciuni, flecarii, năravurile, prostie, nerozie, beție, hoții” [5], autorii astfel, oferind poporului său „adevărate portrete morale într-un limbaj pitoresc, amestecând observația cu aluzia fină, vorbirea pe șleau cu antiteza, gingășia cu vulgaritatea [...]”[6]. George Muntean în postfață la *Proverbe românești* (Editura Minerva, 1984, p. 386) spune că multe dintre proverbe sunt consemnate „în cărțile vechi ale Orientului” și că unora li se poate urmări itinerarul aproximativ către spațiul nostru geografic și că e dificil a delimita zona genetică exactă pentru fiecare, „dacă chestiunea specificului național se pune [...] diferit față de restul folclorului” este evidentă și contribuția multinațională și multizonală la tezaurul unui popor. De aceea, se pot descoperi asemănări de la o țară la alta a conținutului proverbelor, ceea ce este un compartiment despre care s-a scris mai puțin și care poate stârni interes pentru discuții mai aprofundate.

Vuk Karadžić, a dedicat culegerea sa de proverbe vlădicăi Muntenegrului, poetului Petar Petrović Njegoš, autorul celebrei *Cununei codrilor*, amintind în dedicație că ar fi rămas astrânse din popor doar o treime din numărul acelor proverbe publicate, dacă nu ar fi avut norocul să-l cunoască pe Njegoš, al cărui vers este scris în formă de proverb sau zicătoare. Culegerea proverbelor de către Vuk Karadžić și Anton Pann a fost o muncă grea, pentru că spre deosebire de poezii populare care se pot culege din popor așteptând până cineva le recită, pentru a culege proverbe trebuie așteptat cu atenție până ele nu apar în vorbire. Astfel, acești doi culegători de proverbe au avut darul și *răbdarea* de a *asculta* convorbirile oamenilor și *să simtă* ceea ce e de valoare în limba unui popor.

Spre deosebire de Anton Pann care a reformulat proverbele pentru ca ele să aibe ritm și rimă, Vuk Karadžić le-a lăsat astfel cum le-a cules, nu le-a prelucrat, ci le-a lăsat în forma care arată „expresia stării creației orale din acea perioadă”.[7]

Când este vorba de traducerea lor, proverbele și zicătorile sunt de multe ori strâns condiționate, de multe ori interferează organic. Între proverbele românești și sârbești putem urmări posibile înrudiri sau descendențe, o anume cantitate de observații, o întrepătrundere de credințe, idei și metafore, ce dau un sentiment al continuității și solidarității lumii, al legăturilor trainice dintre

oameni și gândirea lor, pe care nu o dată proverbele le consemnează. Acesta e folosul cel mai de seamă al cercetării lor comparative. Marea asemănare a proverbelor sârbești și românești și nu numai au la bază anumite teorii prin care întăresc credința că „până a se unifica prin rațiune și instituții omenirea povestitoare este una” (Tudor Vianu). Ele „fixează un destin și o experiență, indică o conduită și un respect adânc pentru om și faptele lui” [8]. Astfel proverbul „Cine sapă groapa altuia cade singur în ea”, are corespondentul său în limba sârbă „Ko drugome jamu kopa, sam u nju pada”, care are același sens, de parcă este tradus cuvânt cu cuvânt, ceea ce ne duce la concluzia că în spațiul balcanic, apar aceleași sau asemănătoare proverbe care previn, moralizează, îndeamnă, atrag atenția asupra unui șir de erori pe care omul le-a făcut în lungul existenței sale. Astfel că ele constituie un fel de arhivă vie a umanității în care se reflectă deopotrivă, marile ei aptitudini, cât și erorile pe care le-a făcut. La fel putem aminti și alte proverbe românești care au o totală asemănare în, limba sârbă: „Calul de dar nu se caută pe dinți” – „Poklonjenoj se kobili u zube ne gleda”; „Corb la corb nu-și scoate ochii” – „Vrana vrani oči ne vadi”, unde putem înțelege că nu trebuie mers contra semenilor noștri. În varianta sârbească corbul este înlocuit cu cioara. Proverbul „De multe ori nu aduce anul ce aduce ceasul” (A. Pann, *Povestea vorbeii*, p.130) are corespondentul său „Niko ne zna šta nosi dan a šta noć”, care se poate traduce *Nimeni nu ști ce aduce ziua și ce aduce noaptea*. Dacă luăm proverbul românesc „Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala”, găsim varianta sârbească „On je u svakoj čorbi mirođija” care se poate traduce în română *El este în toată ciorba mărar*. Am văzut, după exemplele date că există multe asemănări între proverbele culese de Vuk Karadžić și cele românești. De aceea putem să facem și o împărțire a proverbelor, așa cum a făcut și Anton Pann în *Povestea vorbii*: proverbe despre lucrare, supus sau slugă, învățătură, nenorocire, prostie, vorbire, credință, sărăcie. De exemplu proverbele lui Anton Pann la partea stângă iar la partea dreaptă cele culese de Vuk Karadžić[9] și traducerea făcută de mine.

Despre lucrare

Varianta românească	Varianta sârbească
Numai cu vorba nu se face ciorba. (p.130)	Bolje je svašta jesti nego svašta govoreti. Traducere: <i>Mai bine să mănânci de toate decât se vorbești de toate.</i>
Cine pleacă de dimineață departe ajunge. (p.130)	Ko rano rani, dve sreće grabi. Traducere: <i>Cine se scoală de dimineață, are două norocuri.</i>
Gândește-te de astăzi și pentru mâine. (p.113)	Što misliš jesenas, učini večeras. Traducere: <i>Nu lăsa până la toamnă ce poți în face în seara aceasta.</i>
Lucrul de seară, nu-l lăsa pentru dimineață (p.113) Vara cine își câștigă, iarna nu se încârligă.	

Despre supus sau slugă

Nu-ți sumuță câinele cui ai mâncat pâinele.	Čiji hleb jedeš, onome i pesmu pevaj. Traducere: <i>Cântă și cântăcele cui ai mâncat pâinele.</i> Kuju vodu moraš piti, nemoj je mutiti. Traducere: <i>Nu tulbura apa pe care trebuie să o bei.</i>
Spune-mi cu cine te însoțești ca să-ți spun cine ești (p.102)	S kim si, takav si. Traducere: <i>Cu cine ești, așa ești.</i>

Despre învățătură

Tot învățăm cât trăim și neînvățați murim. Omul cât trăiește învață și tot moare neînvățat. Cine întreabă nu greșește.	Čovek se uči dok je živ, pa opet lud umre. Traducere: <i>Omul învață cât trăiește dar totuși prost moare.</i> Ko pita ne skita. Traducere: <i>Cine întreabă nu rătăcește.</i>

Despre nenorocire

Noi într-un fel le gândim și în alt fel le brodim.	Jedno mislimo, drugo radimo. Traducere: <i>Într-un fel gândim, în alt fel muncim.</i>
A vrut să fugă de Stana și a dat peste Satana. Se plângea de o întâmplare și a dat peste mai mare	Bežio od kiše, stigao ga grad. Traducere: <i>A fugit de ploaie și l-a ajuns grindina.</i>

Despre virtute sau fapte bune

Vremea ce a trecut nu se mai întoarce.	Vreme prošlo više ne došlo. Traducere: <i>Vremea ce a trecut nu se mai întoarce</i>

Despre sărăcie

Unde înserează, acolo doarme.	Traducere: <i>U čem hodim u tome i spavam.</i>

Despre vorbă

Boul se leagă de coarne și omul de limbă.	Čovek se veže za jezik, a vo za rogove. Traducere: <i>Omul se leagă de limbă iar boul de coarne.</i>
Limba oase n-are și oase sfărâmă.	Jezik kosti nema ali kosti lomi. Traducere: <i>Limba oase n-are și oase sfărâmă.</i>

După cum am văzut din proverbele lui Anton Pann, ele nu urmăresc „un scop științific de folclor, ci un scop distractiv și educativ” [10], în timp ce alți culegători de foclor (Zanne) a clasificat proverbele după cuvântul principal din proverb.

Proverbele lui Vuk Karadžić și ale lui Anton Pann nu sunt folosite niciodată izolat, ci încadrate într-un context particular, verbal sau situațional. Cum am văzut din exemplele date, „apariția unui proverb într-un context narativ, duce la îmbogățirea conținutului acestuia, prin raportarea lui directă la un adevăr general” [11]. Cu cât ideea exprimată de proverb este mai generală, cu atât semnificațiile lui practice sunt mai variate și mai bogate, lucru care se întâmplă în special cu proverbele care pornesc de la observații concrete, investindu-le cu valori metaforice.

Mulți cercetători au observat că există o diferență mare dintre proverbe și zicători, dar culegătorii Anton Pann și Vuk Karadžić nu au practicat-o, pentru ca ar întâmpina multe dificultăți în clasificarea lor. Una dintre deosebiri logice este în funcția conținutului lor. Proverbele întotdeauna conțin o concluzie care implică o învățătură, un sfat. Cum am văzut mai sus din proverbul „Cine se scoală de dimineață, departe ajunge”/ „Ko rano rani, dve sreće grabi“, concluzia este exprimată printr-o constatare de ordin general. De multe ori concluzia apare sub forma unei preferințe cu caracter de povață: „Decât codaș la oraș, mai bine-n satul tău frunțaș”/ „Bolje je u kolibi pevati nego u dvoru plakati (Traducere: *Mai bine să cântăm în colibă decât să plângem la curte*), sau proverbul lui Anton Pann „Mai bine să fii stăpân mic decât slugă mare”/ „Bolje prvi u selu nego drugi u gradu” (Traducere: *Mai bine al doilea în sat decât primul în oraș*).

La Pann și Karadžić întâlnim proverbe sub forma unei povețe directe, exprimate printr-un

imperativ negativ: „La pomul lăudat să nu te duci cu sacul” sau afirmativ „Strânge bani albi pentru zile negre”/ „Cuvaj beale novce za crne dane“.

Pentru Vuk Karadžić proverbul a fost înainte de toate o poveste despre o întâmplare din a cărei concluzie, proverbul derivă ca o povață morală. Proverbul lui Vuk are eroi, timpul când se desfășoară povestea, limbă, individualizarea sa, motivarea sa, numele naratorului, astfel că se comportă ca o poveste. Pană în zilele noastre aceste povești și întâmplări ar fi fost uitate dacă Vuk Karadžić nu le-ar fi depistat, descoperind cititorului că o astfel de poveste s-a întâmplat cu adevărat și că a existat cândva, iar cititorul o înțelege ca o declarație a înțelepciunii poporului având un sens universal. Astfel, povestea descoperă o întâmplare din trecut, obiceiul și filosofia vieții.

Și Karadžić și Pann au cules proverbe și zicători care amintesc de cântecele epice sau lirice, „datorită concentrației lor artistice precum și caracterului lor concluziv, generalizator, care le apropie de genul paremiologic” [12]

Un număr însemnat de proverbe românești le putem regăsi în forme identice la popoarele romanice sau slave. Genul fiind deosebit de productiv, expresiile paremiologice au continuat să apară în cursul întregii dezvoltări istorice ale poporului român și sârb, „având un nesecat izvor în experiența de toate zilele, în observația fină asupra naturii înconjurătoare, în anumite întâmplări și fenomene istorice și în fantezia permanent vie a acestor popoare”

Bibliography

1. Cornea, Paul „Prefață, în vol. *Anton Pann*, Opere, 1, Colecția „Scriitori români”, Editura pentru Literatură, București, 1963, p. 300.
2. Muthu, Mircea, *Anton Pann*, în vol. colectiv Scriitori români, Seria „Mic dicționar”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 346-347, 349.
3. Vasile Alecsandri, Cântece de stea și Povestea vorbei de Anton Pann, în vol. V. Alecsandri Călătorie în Africa, Proză, Colecția BPT, Editura Minerva, București, 1984, p. 319, 324-326.
4. Alexandru Piru, *Anton Pann*, în vol. Al. Piru, Istoria literaturii române, Editura "Grai și suflet - cultura națională", București, 1994, p. 50—51.
5. Alexandru Piru, *Anton Pann*, în vol. Al. Piru, Istoria literaturii române, Editura "Grai și suflet - cultura națională", București, 1994, p. 50—51.
6. Alexandru Piru, *Anton Pann*, în vol. Al. Piru, Istoria literaturii române, Editura "Grai și suflet - cultura națională", București, 1994, p. 50—51.
7. Deretić, Jovan, *Istorija srpske književnosti*, Editura Sezam Book, Zrenjanin, 2007, p. 561.
8. Muntean, George, Postfață la *Proverbe românești*, Editura Minerva, București, 1984, p. 388
9. Vuk Karadžić este originar din Herțegovina și toate proverbele lui sunt scrise în dialectul limbii sâbre: *ijekavski*: lepo = lijepo (frumos), hleb = hljeb (pâine), pesma = pjesma (cântec), .
10. Pann, Anton, *Povestea vorbei*, Opere complete, Vol. I, Biblioteca Scriitorilor Români, Editura Cartea Românească, 1926, p. V.
11. Balazs, Lajos, *Folclor. Noțiuni generale de folclor și poetică populară*, Scientia, Cluj-Napoca, 2003, p. 94.
12. Rosetti, Al., *Istoria literaturii române, vol. Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964, p. 195.

